

Fönn a Jeruzsálemhegyen

SARUSI MIHÁLY REGÉNYE

Mondják, kivált abból formálódik jeles regényíró, aki „jól és közelről ismeri az életet. Aki változatos körülmények között szerzett bőséges tapasztalatot” (Pomogáts Béla). Sarusira oly jellemző mindez! Fodrász szülővárosában, Békéscsabán, aztán Debrecenben főiskolát végez könyvtár—népművelés szakon. Később hajós, akár Mark Twain, igaz, ő a Dunán, utóbb újságíró Csabán, Veszprémben és Székesfehérvárott. Ez időszak termése a *Fönn a Jeruzsálemhegyen* fanyar élményvilága, vibráló hitele, nyelvi megformálása.

Lukács György a művészetek funkcióját egyebek közt ekként jellemezte: a művészet, és így az irodalom is, az élet kritikája. Feladata ezért: jelezni az eszmék és a mindenkori társadalmi praxis közti szakadásokat. Megismerő, felismerő, tapasztalatörökítő missziójának lényegi és kikerülhetetlen gesztusa a kritikai „áthajlás”, hanyagolhatatlan kötelezettsége a múlt mellett a jelen „bevállása” — s nem a feloldozás, nem a bűnbocsánat alig takargatott óhajával, de a jobbitás, a távlatnyitás tisztos szándékával.

Ez a szívós meggyőződés hajtja Sarusit is. Érzékeny műszerként rezonál lappangó vagy nyíltan mutatkozó fogyatékoságainkra, a csökkent érték- s a túlburjánzó érdekszerkeztűre, az érzelmi-értelmi-fizikai kiüresedésre, szétmorzsolódásra. Megannyi tényezőre, melyek mindennapjainkat meghatározzák vagy befolyásolják, s amelyek könyve megírása, 1981 óta egyre aggasztóbban, egyre lármásabban élnek, csonkolván hitet, lelkesedést, rándulásnyivá sorvasztva igyekvést, kényszerre gyötörve szabad elhatározást, erénnyé babonázva magáncsődot, hetyke önigazolást.

Kényelmetlen regény a Sarusi Mihályé. A szerző dacos-eltökélten tilalmakat, tabukat dönget, pontos sebészmozdulattal társadalmi tályogokat tár fel. „Állampolgári fejünk” fölött zajló aktusokra mutat, „állampolgári szemünk” elől rejtőzködve zakatoló mechanizmusokra, misztériumokra. Olyan állapotok rajzolatát adja, melyben szétszálazhatatlan csomózódnak össze szolgalelkűség és poroszos hatalomgyakorlás, korrupció, képmutatás, pöffeszkedő uralomra vágyás és az urambátyámkodás áttekinthetetlen mikroszövevénye.

A „hogyan kell élni” ősi kérdésére keresi a választ Sarusi regénye. Alapgondolata tehát, vagyis annak vizsgálata: szükségszerű-e a hatalomhoz való odatartozással egyszersmind hitvány emberré is lennünk, megpironkodtató, fontos élményt ígér, szétindázó töprengésre, tűnődésre késztet. S válasza több mint arcpiritó — kínos. Egy törekvő és tehetséges munkáskáder pályájának merész íve bontakozik ki a karcsú kötet lapjain — és fullasztó ellenpontként teljes tompulása, önfeladása, morális izaposodása, csúfos és gyors távolodása mindattól, ami megtartó érték. A *Fönn a Jeruzsálemhegyen* válasza, hogy képtelenek vagyunk övni tisztaságunkat, erőtlenségünk kialakítani autonómiánkat, készületlenek emberséges etika szerint élni. A legjobbakat akaró emberben is, amint ütközik a vaskos valósággal, hajótörést szenved a tisztaság, az érvényesség vágya, s fuldokolva bár, de végül elfogadja önleépítéssel terhes fakó, liliputi sorsát.

Azt gondolom, ez a *Fönn a Jeruzsálemhegyen* fanyar tanulsága. A „hogyan kell” helyett a „hogyan lehet”, „hogyan tudunk élni” megmutatása.

A történet középponti hőse. Tányérnyaló, a cselekmény indulásakor Jeru-

zsálemhegy falucska kisfröccsszagú éttermének, a Kétcsöcsűnek pincérta-
nulója. Tehetséges, ezért háttére és környezete ellenére hamarosan érettségi bi-
zonyítványt szerez, szakirányú főiskolát, később jogot végez — mindezt napi
talpalása mellett. S a hatvanas-hetvenes esztendőkből, a fellendülés délibá-
bos időszakán egyre magasabbra, egyre ritkább levegőjű pozíciókba visz útja.
Üzletvezetőként átépíti, felfuttatja Jeruzsálem fülledt vendéglőjét, aztán szál-
lodát kap. Mikor ott is helytáll, kinevezik Essegh megye vendéglátásának
vezérigazgatójává. S „Tányérnyaló, aki inasként éhenkórászása miatt kapta
e gúnynevet, a történet végén nagy hatalmú, sikeres, ám mégis meghason-
lott emberré válik” — amint a kötet fülszövege írja. Sarusi kíméletlen
őszinteséggel rajzolja: minél merészebben ível a férfi karrierje, annál der-
mesztöbbsé fokozódhatik csak vereségtudata. Látnia kell érvényesülése szol-
gálatában zsoldosává (s áldozatává is!) züllött a dzsentrí lelkületű helyi befo-
lyásoknak.

Csak hogy kérhetünk-e számon gerinccsereget ott, ahol az ember akaratla-
nul is umbuldák és parazita érdekösszefonódások terpeszkedő hálójába bot-
lik? Ahol bőséges a korrupció áruválasztéka? Ahol sanda tekintélyelv bénít
érzelmeket, véleményeket, képmutatás fertőzi az emberi viszonylatokat? Sze-
retnénk hinni: *ennek ellenére* nem kizárólagos életút a Tányérnyalóé, hanem
az „azonosnak lenni önmagunkkal” hiánya, az önfeladás példázatos sorsa.
Mert mint Epiktétosz mondta: az élethelyzeteim adottak — ebben determinált
vagyok. Ámde rajtam áll, hogy miként viselkedem, döntök ezekben az élet-
helyzetekben — s itt a szabadságom. Érvényes létünk tehát nem járandósá-
gunk, csupán illő lehetőség, melynek karon ragadása választásunk, határhely-
zetekben sem riadó cselekvésünk eredménye lehet.

Tányérnyaló vétke az, hogy rosszul választ. Látja: Essegh közegében so-
vány szempont az ő *szakértelme*, hiszen Kakácsi, a „harmadulnok” tökéletes-
ségig csiszolt parancsuralommal tartja markában a megye dolgait. Jobbágyi
hűséget és alázatot követel meg beosztottjaitól, s kinevezés, jutalmazás, vé-
delem és pozíció csupán ennek függvényében lehet. Célszerűnek tetszik te-
hát bekapcsolódni e vizontszolgálatok kényes egyensúlyú mechanizmusába.
S a *Fönn a Jeruzsálemhegyen* hőse megadja magát, hitvány eszközévé, önző
prostituáltjává züllik vezérkarnak, hatalomnak. Győztes kíván lenni, de mert
odahagyja erkölcsi tartását — százszor is bukniá kell. Az újrakezdés immár
lehetetlen, sivár helyzetéből nem vezet más ösvény, csak a kallódás, a kilá-
tástalanság, összemosódás a körötte kavargó hanyatló lelkekkel, drága sze-
szek s filléres szerelmek lucskos bódulata — s nagynéha a borzongás, a kö-
dös kifosztottságtudat, csömör. A menekülés ösztönének ernyedt moccanása,
tétova vágy a visszatérés után. De a gondolat, akár az oldószert a festékből,
hamar elpárolog, s marad a merev, halott anyag, hiszen kiszakadunk, mond-
ják csupán onnan lehet, ahol hitványabbak, tisztátalanabbak *nálunk*. Tányér-
nyaló világából nincsen visszatérés. Sodródhatik pusztán, morzsolhatja med-
dő, méltatlanná törpült életét. További útja már a meghasonlottaké.

Érteni vélem Sarusi Mihály szándékát, a *Fönn a Jeruzsálemhegyen* prob-
lematikája mégis, bármily érvényesnek tetsző, csupán elemeiben fogadható el
fenntartások nélkül. Pedig Sarusi az első oldalaktól megbabonáz bennünket
az élet alapos és széles láthatárú ismeretével, szilárd biztonsággal mozog való-
ságszeleteiben. Alakjai plasztikusan domborodnak elénk, hihetően, jól karak-
terizáltak, bár teljesebben metszett figurája csupán kettő akad: Tányérnyaló
és barátja, Csödör. A többiek, minden dimenzionáltság mellett, kissé halvá-

nyabbra, néha mesterkéltre sikeredtek. Hunyori például, a dühítően naiv, becsületes gyermekgyógyász hűg vagy Kata, a százszor megcsalt, százszor megalázott, lázadni és tiltakozni csaknem képtelen feleség, és Büszke Oláj, Tányérnyaló hajlíthatatlan apja. A főszereplő jellemének ellenpólusai ők, kár, hogy megformálásukra Sarusi nem szánt elegendő gondot. Annál több haszontalan, opportunistá, leépült sors kavarog a műben már a kezdetektől fogva. A pimasz és züllött újságíró, Bokrász, az „ajándékkal rabszolgát teremtész, ahogyan ostorral kutyát nevelsz” elvét valló diktátor, Kakácsi, a gusztustalan és primitív Tojta, az alázatos és törtető Izompacsirta — megannyi nyers, híg velejű lélek, csaknem áttekinthetetlenül dús galériája a megbicsaklott létnek. S olyannyira nyomasztó és bőséges a tabló — jószerivel nem is nagyon hisszük. Hiszen alig villan őszinte mozdulat, nincsen perspektíva, nincsen méltó lehetőség az élet élésére. Törvényszerűségként állítódik elének Essegh s Jeruzsálem világa a regényben — pedig nem az, csak az ilyen-olyan körülmények kitermelte egyszeri, véletlen produktum, amit nem a való világ termelt, de a didaxisba, tanmesébe sikló alkotói szándék. Kizárólagosként állítódik elének Tányérnyaló sorsa — noha nem az, csupán *illusztratív* megvalósulása egy mindent félresöpítő szerzői akaratnak. Felszívódnak ezért fontos dimenziók, itt-ott elfullad a műből kihallatszó üzenet, s az olvasó így némi idegenkedéssel teszi le a könyvet: nem igaz, hogy egyedüli lehetőségünk az erkölcsi nihilizmus, szükségyszerűségünk boldogtalanság és káosz, agresszivitás. Nem kincsátri optimizmus talán: kell legyen más lehetőség, kell legyen egyéb megoldás...

Poétikai szempontból Sarusi azt folytatja, ahhoz ragaszkodik — helyesen! —, amit tud, amit immár mesterfokon művel, ami kiküzdött sajátja, alkata, vállalkozása. A *Fönn a Jeruzsálemhegyen* nyelvi eszköztárát gazdagság és tömör, csaknem tapintható stílus jellemzi, s a sokszor lírába oldódó hangulati telítettség. Gyakorta megcsillan a Boris Vian sziporkázó szócsavarásait idéző irónia, frappáns nyelvi humor egy-egy fordulaton. Szóhasználat a miliót, couleur locale-t teremt, telitalálatai tehetségről árulkodnak. Az elbeszélői nézőpont merész változtatása képes mindvégig intellektuális izgalomban tartani az olvasót. Sarusi nem ritkán egyazon mondatban ötvözi az auktoriális, a perszonális és az énfőmájú narrációt, s ez a megoldás kiválóan alkalmas az eltérő nézetek, vélemények, világképek összeszikkasztására, másrészt megkapóan intonálja a mindennapi beszéd életszerűségét, szabálytalan csapongását is. „A könyv belső szerkezete, lélegzete (...) hol egyetértő, hol feleselő párbeszéd, amely a klasszikus görög tragédia kórusainak és antikórusainak a dramaturgiája szerint beszéli el és kommentálja” a történeteket — jegyezte meg Sarusi egy más művéről szólva Domokos Mátyás. Magam, némi megszorításokkal, helytállóan hiszem szerzőnk jelen munkájára is.

A *Fönn a Jeruzsálemhegyen* kétségkívül fontos alkotása Sarusi Mihálynak, s mégis: számtalan erénye mellett több és érvényesebb is lehetett volna. Mi hiányzik vajon? Dürrenmatt szerint az író azért ragad tollat, hogy valami harcot, ütközetet megvívjon magában. Ez a tusa hiányzik a műből, s hiányáért csupán részben kárpótolnak sűrű telitalálatai, életes, árnyalatos részletmegoldásai. A felhalmozott valóságanyag még sok mindent ígér! Bízunk: Sarusinak nem ez a regény lesz erről az utolsó szava... (*Szépirodalmi*)

JOBBÁGY TIHAMÉR